

УДК 821(38)-96.09Арістотель=162.1Л.Цвіклінський.03=161.2(081)І.Франко

**“[REFERAT O NOWO ODKRYTEM DZIELE ARYSTOTELESJA]”,
АБО ДОДАТОК ДО “ДОДАТКОВИХ ТОМІВ ДО
ЗІБРАННЯ ТВОРІВ У П’ЯТДЕСЯТИ ТОМАХ”
ІВАНА ФРАНКА**

Тарас ЛУЧУК, Юлія ПОЧИНОК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра теорії літератури та порівняльного літературознавства,
магістерська програма “Літературна творчість”,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: luchuk@gmail.com, pochynok@i.ua*

Введено у науковий обіг замітку Івана Франка про віднайдений на початку 1890-х років трактат Арістотеля “Атенська політія”. Цю замітку, яку було надруковано в газеті “Kurjer Lwowski” за 19 січня 1892 року як інформацію про доповідь професора Львівського університету Людвіка Цвіклінського на тему нововідкритого тоді твору Арістотеля, тут подано мовою оригіналу (польською) та в перекладі українською мовою. У коментарі висвітлено контекст перших досліджень про “Атенську політію”, включно з працею Людвіка Цвіклінського в цій галузі.

Ключові слова: Іван Франко, Арістотель, класична філологія, Людвік Цвіклінський.

Франкова публікація про трактат Арістотеля “Атенська політія”. У бібліографічному покажчику “Іван Франко: Бібліографії творів (1874–1964)”, виданому під егідою Львівської державної наукової бібліотеки (тепер – ЛННБ ім. Василя Стефаника) та Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (тепер – НАН України), за № 2911 подано такий запис: “2911. **W towarzystwie historycznem...** – K. Lw., N 19, 19. I, s. 6. Підп.: Iw. Fr.”, який доповнено короткою анотацією: “Реферат Л. Цвіклінського про “Афінську конституцію” Арістотеля” [3, с. 252]. №№ 2805–2936 цього покажчика фіксують твори І. Франка, опубліковані 1892 року [3, с. 244–253]. Отже, № 2911 фіксує хронікальну замітку, надруковану в газеті “Kurjer Lwowski” за 19 січня 1892 року. На авторство І. Франка тут вказує криптонім *Iw. Fr.*; відомо, що так І. Франко підписував свої хронікальні сюжети на літературні, мистецькі та наукові теми в “Kurjer(i) Lwowski(m)” [5, с. 189–190]. Ця Франкова публікація відома дотепер тільки як бібліографічна позиція, адже годі шукати її у п’ятдесятитомному зібранні його творів [8], а також у додаткових томах до цього видання, зокрема, у 53-му томі, де опубліковано літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та інші праці 1876–1895 років [7].

Оскільки для цілісного вивчення життя й творчості І. Франка важливим є навіть найменший текст, який вийшов з-під його пера, гадаємо, тут доречно подати цю “пропущену” замітку, дарма що вона невеличка обсягом. Публікацію (під умовною назвою

“Referat o nowo odkrytem dziele Arystotelesa”) подаємо мовою оригіналу (польською) за першодруком [12], а також у перекладі українською мовою.

[Referat o nowo odkrytem dziele Arystotelesa]

W towarzystwie historycznym odczytał w sobotę prof. dr Ćwikliński swój pięknie opracowany referat o nowo odkrytem dziele Arystotelesa o dziejach konstytucji Aten. Wspomniawszy na wstępie o pierwszych publikacjach utworów klasycznych w Europie, o wygrzebywaniu tychże z pyłu zapomnienia w wiekach XIV–XVI i o zastoju, jaki powstał później, prelegent wspomniął dalej o tem zdaniu wielu uczonych, że więcej ważnych odkryć w tej dziedzinie już się spodziewać nie można. Zdanie to musi obecnie upaść, gdy z ziemi egipskiej wydobywają coraz nowe cenne zabytki dawnego piśmiennictwa Greków i Rzymian. W liczbie tych zabytków znajduje się też jedno prawie całe dzieło Arystotelesa, przed rokiem opublikowane przez zarząd British Museum pod redakcją Kenyona. Prelegent zdał sprawę o wydaniach i rękopisach tego dzieła, a następnie w zajmującym wykładzie podał rozbiór jego treści, podnosząc to, co w niem jest nowego, co wzbogaca, uzupełnia lub koryguje nasze dotychczasowe wiadomości o wewnętrznej historii Aten. Wreszcie wspomniął prelegent o sporze, jaki się po ukazaniu tego dzieła wywiązał o jego autentyczność i przytoczył liczne i ważne dowody przemawiające za tem, że mamy tu rzeczywiście dzieło samego Arystotelesa.

Наша публікація відтворює текст першодруку. Щоправда, ми виправили одну (очевидно, друкарську) помилку, яка там трапилася; було: *pod redakcją Kenyora*, правильно: *pod redakcją Kenyona*. Інших текстологічних поправок немає. Подаємо цю замітку в нашому перекладі українською мовою:

[Відчит про нововідкритий твір Арістотеля]

На засіданні “Історичного товариства” виголосив у суботу [16 січня 1892 року] проф. д-р Цвіклінський свій гарно підготований відчит про нововідкритий твір Арістотеля про уклад конституції Атен. Згадавши на початку про перші в Європі публікації класичних творів, про видобування їх же з пилу забуття у XIV–XVI віках і про застій, який постав пізніше, прелегент згадав далі про ту думку багатьох учених, що більше годі вже сподіватись на важливі відкриття в цій царині. Така думка мусить тепер занепасти, коли з землі єгипетської добувають щораз нові цінні пам’ятки давнього письменства Греків і Римлян. Серед тих пам’яток є також один на правду цілий твір Арістотеля, перед роком опублікований під зарядом British Museum [Британського музею] за редакцією Кеніона. Прелегент виклав справу про видання та рукописи того твору, потім в захопленім викладі подав розбір його змісту, підкресливши то, що в ньому є нового, що збагачує, доповнює чи коригує наші дотеперішні відомості про вну-

трішню історію Атен. Врешті згадав прелегент про спір, який після появи того твору виник щодо його автентичности, й подав силу важливих доказів, що промовляють за то, що маємо тут властиво твір самого Арістотеля.

У нашому перекладі збережено деякі особливості галицької наукової мови кінця XIX – початку XX ст., якою послуговувався (зрештою, й сам витворював) І. Франко. Наприклад, *відчит* – доповідь; *прелегент* – той, хто має *прелекцію* (виклад або відчит), тобто доповідач; *під зарядом* – під керівництвом тощо.

Коментар до замітки “[Відчит про нововідкритий твір Арістотеля]”. Тут варто прокоментувати два моменти: по-перше, хто виголосив доповідь на засіданні “Історичного товариства” у Львові на початку 1892 року; по-друге, що було темою цієї доповіді.

Отже, доповідач – професор доктор Цвіклінський (prof. dr Świkliński) – це, річ відома, Людвік Цвіклінський (1853–1942), польський класичний філолог, який спершу навчався у Вроцлавському університеті (упродовж 1870/1871), згодом студіював класичну філологію, історію Стародавнього світу та історію філософії у Берлінському університеті (упродовж 1871–1873), учень Теодора Момзена, професор (від 1876 до 1899) і ректор (упродовж 1893/1894) Львівського університету, засновник і перший редактор (упродовж 1894–1901) наукового часопису “Eos” (видання, як орган Польського філологічного товариства, виходить і дотепер), посол (упродовж 1899–1902) до австрійського парламенту, останній міністр освіти Австро-Угорської імперії (упродовж 1917–1918), почесний доктор Львівського, Познанського та Ягеллонського університетів, член-кореспондент (з 1893), згодом (з 1904) дійсний член Польської академії наук, член-засновник (1893) і довголітній незмінний голова (упродовж 1893–1939) Польського філологічного товариства.

Цю загальну інформацію про видатного науковця та громадського діяча варто доповнити відомостями, що мають стосунок до нашого Каменяря. Адже Л. Цвіклінський, дарма що тільки на три роки старший від І. Франка, був його університетським професором. Отож, І. Франко як студент Львівського університету відвідував у професора Цвіклінського навчальні курси та семінари з класичної філології, зокрема: у третьому семестрі студій (зимовий семестр 1876/1877 академічного року) – курс “Грецькі старожитності” та два грецькі семінари – ““Киклоп” Евріпіда” й ““Історія Пелопоннеської війни” Тукідіда”, у четвертому семестрі (літній семестр 1876/1877) – продовження курсу “Грецькі старожитності” та грецький семінар “Томерова “Одіссея””, у п’ятому семестрі (літній семестр 1877/1878) – курс “Грецька метрика” та два грецькі семінари – “Софоклів “Аякс”” і “Промови Лісія” [6, с. 22–24]. Також під керівництвом проф. Л. Цвіклінського І. Франко написав свою “семінарійну”, тобто семестрову працю з грецької літератури на тему “Лукіан і його доба” [8, т. 45, с. 7–23], оригінал латинською мовою “De Luciano et eius aequali aetate”, першодрук українською мовою [4, с. 218–232]. Цей реферат, автограф якого зберігається у Львівському обласному архіві у фондах Львівського університету (ф. № 26, оп. 2, спр. № 507) [4, с. 217], порівняймо [8, т. 45, с. 503], померезений виправленнями, які внесені іншою – не Франковою – рукою.

Публікатор і перекладач цієї студентської студії І. Франка професор (тоді – доцент) Львівського університету Йосип Устимович Кобів ідентифікував особу, яка поправляла текст реферату, виявивши “тотожність почерку цієї особи з почерком тогочасного професора класичної філології Львівського університету Людвіка Цвіклінського” [4, с. 217].

Пізніше І. Франко, як кандидат на ступінь доктора філософії, подаючи свою автобіографію (“*Curriculum vitae*”) професорській колегії філософського факультету Віденського університету [8, т. 29, с. 77–82] (оригінал німецькою мовою, першодрук: *Wiener Slawistisches Jahrbuch*. – 1960. – Bd. 8. – S. 232–239; переклад українською мовою: Жовтень. – 1966. – № 5. – С. 5–8), вкаже, що класичну філологію він вивчав у Львівському університеті у професорів Венцлевського (як латиніста) і Цвіклінського (як грециста) [8, т. 29, с. 77]. Окрім того, про Л. Цвіклінського згадував І. Франко у статті “Історія моєї габілітації” [8, т. 39, с. 45–49] (першодрук: Діло. – 1912. – 24 жовтня, ч. 251; 25 жовтня, ч. 252). Ця згадка вельми промовиста, тож не зайво й процитувати: “Як ученика проф. Ягича, який на Віденському університеті досягнув ступінь доктора з відзначенням, мене зовсім без перешкоди допущено до габілітації на Львівському університеті. Габілітаційний іспит видержав я, як мені сказано, зовсім задовільно, а мій габілітаційний виклад компетентні вчені признали добрим. Визначні польські професори, Тадей Войцеховський і Людвік Цвіклінський, яким я склав візити в їх помешканнях по моїй габілітації, виявили для мене багато прихильності й заохочували мене зробити дальші потрібні кроки для досягнення *venia legendi* [права читати лекції]” [8, т. 39, с. 45]. Отож, Людвік Цвіклінський підтримував кандидатуру І. Франка на посаду приват-доцента; правда, “політичне минуле” кандидата, як виявилось згодом, заважило більше, аніж благі побажання на той час проректора Львівського університету.

Тепер повернімося до публікації. Л. Цвіклінський виголосив свій відчит на засіданні “Історичного товариства”, яке відбулося 16 січня 1892 року. Цю дату ми встановили, керуючись “підказкою” І. Франка (він інформував, що засідання відбулося в суботу; публікацію було надруковано у вівторок; тож вичислити дату неважко). Відчит було присвячено нововідкритому трактатові Арістотеля про полісний уклад Атен – “referat o nowo odkrytem dziele Arystotelesa o dziejach konstytucji Aten”. І. Франко згадує про першодрук цього твору, тобто видання Ф. Кеніона (1891) – “*działo Arystotelesa, przed rokiem opublikowane przez zarząd British Museum pod redakcją Kenyona*” (в тексті замітки помилково: *Kenyora*), а також про інтерпретацію Л. Цвіклінського, який “подав силу важливих доказів, що промовляють за то, що маємо тут властиво твір самого Арістотеля” – “prelegent <...> przytoczył liczne i ważne dowody przemawiające za tem, że mamy tu rzeczywiście dzieło samego Arystotelesa”.

Цей коректний переказ І. Франка варто доповнити інформацією про історію перших публікацій згаданого твору Арістотеля та досліджень про нього [2, с. 198–207]. Справді, “Атенська політія” була знайдена щойно на початку 1890-х років серед папірусів, які надійшли з Єгипту до Британського музею в Лондоні. Критичне видання тексту (з передмовою та коментарями) підготував англійський класичний філолог, знавець папірусології Ф. Кеніон; він же опублікував факсиміле папірусу. Упродовж 1891–1892 років було три видання “Атенської політії” під зарядом Британського музею [9]. Текст

трактату написаний на звороті добре збереженого папірусу, на лицьовій стороні якого є господарські розрахунки якогось писаря, датовані “одинадцятим роком правління імператора Веспасіана”, тобто 78 або 79 роком нового літочислення, що дає підстави датувати сам рукопис трактату кінцем I – початком II ст. [2, с. 199].

Публікація Кеніона “спровокувала” практично безбережну критичну літературу, адже вперше в історії новітньої гуманітарної науки було знайдено цілісний твір античного письменства. Тут же постало питання про автентичність цього нововідкритого твору. Властиво для першої половини 1890-х років полеміку й боротьбу протилежних поглядів, що схрестилися довкола трактату, вдало схарактеризував видатний історик античності, автор монографії ““Афинская полития” Аристотеля как источник для истории государственного строя Афин” (Харьков, 1895) В. Бузескул: “Одни вважали опублікований Кеніоном трактат твором безперечно самого Аристотеля, інші – якогось бездарного його учня або періпатетика; ще інші бачили в ньому ексцерпт, труд пізнішого редактора, в основі якого лежить Аристотелів трактат. Одні припускали, що Аристотель міг користуватись матеріалом, який зібрали його учні; інший доказував, що Аристотель подав свій матеріал бездарному учневі. В очах одних – це надзвичайно цінне джерело, з відкриттям якого настала нова ера у вивченні внутрішньої історії Афин і свідчення якого беззаперечне; в очах інших – це твір невірогідний, сповнений суперечностей, джерело каламутне, в якому, що нове, те неправдиве, а що правдиве, те ненове. Одні бачили в “Афінській політії” справді художній, цілісний твір, який визначається витонченою простотою й чаруючою манерою вислову; для інших – виклад тут неумілий, кострубатий; автор нездатний і двох слів до купи зв’язати. Одні заперечували будь-яку тенденцію в трактаті, інші власне тенденцією пояснювали певні його особливості. Що в очах одних було неодмінною якістю цього твору, то в очах інших виглядало як гандж” [2, с. 202–203].

Отож, Л. Цвіклінський звернувся до трактату “Атенська політія” саме в час найбільшого зацікавлення до нього. Його доповідь, інформацію про яку залишив нам І. Франко, знайшла своє логічне продовження у книжковій публікації “Конституція Атен: Нововідкритий твір Аристотеля” (Краків, 1892) [11]. Тут Л. Цвіклінський спирається не на видання Ф. Кеніона, а на видання німецьких класичних філологів Г. Кайбеля та У. фон Вілямовіца-Миллендорфа [10], слухно зауважуючи, що “німецьке” видання містить вивірених, найпоправніший текст Аристотелевого трактату, “натомість видання Кеніона не вільне від різного роду помилок і огріхів” [11, с. 7]. Ця студія Л. Цвіклінського, яка спершу була надрукована у квітневому числі часопису “Przegląd Polski” за 1892 рік (властиво, книжка – це відбитка з “Przeglądu Polskiego” [11, с. 2]), свідчить про професора Львівського університету як запального прихильника автентичності трактату Аристотеля, про що, зрештою, згадував І. Франко наприкінці своєї публікації. Піонерська праця тодішнього голови Філологічного товариства, можна гадати, позитивно вплинула й на інших класичних філологів, адже польською мовою “Konstytucya Ateńska” була тоді опублікована одночасно у двох перекладах – Юзефа Вежбіцького (можливо, Йосифа Вербицького?) у Вадовіцах [14] та Емілія (можливо, Омеляна?) Пашкевича у Самборі [13]. Щоправда, українською мовою “Атенську політію”, на жаль, не перекладали – ні в час І. Франка, ні під сучасну пору.

Закінчуючи, варто підкреслити, що “[Відчит про нововідкритий твір Арістотеля]” – це єдиний текст І. Франка, цілісно присвячений давньогрецькому любомудрові. І. Франко ані не перекладав його творів, ані не писав про нього окремих розвідок, проте завжди цікавився його поглядами як теоретика літератури. Зокрема, у своєму трактаті “Із секретів поетичної творчості” Каменяр полемізував з деякими Арістотелевими “формулками” поезії [1, с. 83]. Але Франкові висловлювання про Арістотеля – це вже тема іншої статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Баглай Й.* “Поетика” Арістотеля українською мовою / Й. Баглай // Всесвіт. – 1967. – № 6. – С. 82–84.
2. *Бузескул В.* Введение в историю Греции : Обзор источников и очерк разработки греческой истории в XIX и в начале XX в. / В. П. Бузескул. – СПб. : Издательский дом “Коло”, 2005. – 672 с.
3. *Іван Франко: Бібліографія творів (1874–1964)* / склав М. О. Мороз ; відп. ред. : чл.-кор. АН УРСР Є. П. Кирилук, д-р філол. наук О. І. Дей. – К. : Наукова думка, 1966. – 447 с.
4. *Кобів Й.* Студентський реферат І. Франка “Лукіан і його епоха” / Й. Кобів // *Іван Франко* : статті і матеріали. – Львів, 1964. – Зб. 11. – С. 217–232.
5. *Мороз М.* До питання атрибуції творів Івана Франка в газеті “Kurjer Lwowski” / М. О. Мороз // *Проблеми текстології* : Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1983. – С. 188–216.
6. *Стецюк В.* Іван Франко як клясичний філолог / В. Стецюк // *Записки НТШ*. – 1967. – Т. 182: Іван Франко : збірник доповідей для відзначення 110-річчя народин і 50-річчя смерті Івана Франка. – С. 19–67.
7. *Франко І.* Додаткові томи до Зібрання творів у п’ятдесяти томах / Іван Франко. – Київ: Наукова думка, 2008. – Т. 53 : Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці (1876–1895). – 833 с.
8. *Франко І.* Збр. творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
9. *ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ*: Aristotle on the Constitution of Athens / Ed. by F. G. Kenyon. – Oxford: At the Clarendon Press, 1892. – Third and Revised Edition : Printed by Order of the Trustees of the British Museum. – LXVIII + 229 pp.
10. *Aristotelis ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ* / Ed. G. Kaibel, U. de Wilamowitz-Moellendorff. – Berolini: Apud Weidmannos, MDCCCXCI [1891]. – XVI + 100 pp.
11. *Ćwikliński L.* Konstytucya Aten: Świeżo odkryte dzieło Arystotelesa / Ludwik Ćwikliński. – W Krakowie : Księgarnia Spółki Wydawniczej Polskiej, 1892. – 51 s.
12. *Franko I.* W towarzystwie historycznem: [Відчит проф. Людвіка Цвіклінського про нововідкритий твір Арістотеля “Атенська політія”] / Iw. Fr. [= Iwan Franko] // *Kurjer Lwowski*. – 1892. – 19 stycz., № 19. – S. 6. – (Рубрика: “Teatr, literatura, sztuka”).
13. *Schneider S.* [Rez.] Paszkiewicz Emil: Arystotelesa konstytucya Aten (Część historyczna). Przekład w Sprawozdaniu Dyrekcji c. k. gimnazjum Arcyksiężn. Elżbiety w Samborze za rok szkolny 1893/4. Sambor 1894 / Stanisław Schneider // *Eos: Czasopismo filologiczne*. – 1895. – Roczn. II. – S. 94–96.
14. *Schneider S.* [Rez.] Wierzbicki, Józef: Konstytucya Ateńska Arystotelesa, z greckiego na język polski przełożył. Odbitka ze sprawozdania Dyrekcji c. k. gimnazjum w Wadowicach za rok 1894 / Stanisław Schneider // *Eos: Czasopismo filologiczne*. – 1894. – Roczn. I. – S. 142–146.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2011

Прийнята до друку 26.09.2011

**“ON NEWLY DISCOVERED WORK OF ARISTOTLE”:
A SUPPLEMENT TO SUPPLEMENTARY VOLUMES TO COLLECTED
WORKS OF IVAN FRANKO**

Taras LUCHUK, Julia POCHYNOK

*The Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Theory of Literature and Comparative Literature,
M. F. A. Program,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: luchuk@gmail.com, pochynok@i.ua*

The article discloses for scholarly consideration Ivan Franko's article on Aristotle's "Athenian Politia". This article was first published in "The Kurjer Lwowski" on 19 January, 1892 as an account on the report delivered by the Lviv University Professor Ludwik Ćwikliński on Aristotle's work which had just been found. It is presented herein in the original language (Polish) and in the Ukrainian translation. The commentaries highlight the context of the first research attempts on "Athenian Politia", including Ludwik Ćwikliński's work in this realm.

Key words: Ivan Franko, Aristotle, Classics, Ludwik Ćwikliński.

**“РЕФЕРАТ О НОВООТКРЫТОМ ТРАКТАТЕ АРИСТОТЕЛЯ”, ИЛИ
ДОПОЛНЕНИЕ К “ДОПОЛНИТЕЛЬНЫМ ТОМАМ К СОБРАНИЮ
СОЧИНЕНИЙ В ПЯТИДЕСЯТИ ТОМАХ”
ИВАНА ФРАНКО**

Taras ЛУЧУК, Юлія ПОЧИНОК

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра теории литературы и сравнительного литературоведения,
магистерская программа “Литературное творчество”,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000,
e-mail: luchuk@gmail.com, pochynok@i.ua*

Статья вводит в научный обиход заметку Ивана Франко об “Афинской политике”, найденном в начале 1890-х годов трактате Аристотеля. Эта заметка, которая была впервые напечатана в газете “Kurjer Lwowski” за 19 января 1892 года как информация о докладе профессора Львовского университета Людвика Цвиклинского на тему новооткрытого тогда произведения Аристотеля, здесь публикуется на языке оригинала (польском) и в переводе на украинский язык. В комментарии освещена история первых исследований “Афинской политики”, включая публикации Людвика Цвиклинского.

Ключевые слова: Иван Франко, Аристотель, классическая филология, Людвик Цвиклинский.